

УДК 342.842
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/162-165

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МОЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ З ПОГЛЯДУ РАЦІОНАЛЬНОСТІ, КОНСТИТУЦІЙНОСТІ І ЗАКОННОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

При підготовці тез цієї доповіді нами було визначено за мету оцінити можливість проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану з погляду раціональності, конституційності і законності та національної безпеки нашої держави.

Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

а) діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку та розвитку явищ правової дійсності; у межах цього дослідження можливість проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану розглядається у взаємозв'язку з положеннями національного законодавства, яке регулює суспільні відносини з організації та проведення виборів глави Української держави, а також у контексті конституційності і законності цієї можливості та її впливу на національну безпеку; б) герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст закріплених у національному законодавстві України нормативних приписів, які регламентують вищезгадані суспільні відносини; в) формально-логічного методу, зокрема прийому синтезу, за допомогою якого було сформульовано узагальнюючі висновки до теми [6]. Оскільки в межах цього дослідження можливість проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану оцінюється з погляду раціональності, конституційності і законності та національної безпеки, важливе методологічне значення мають теоретичні положення та правові приписи нетипового характеру, що розкривають сутність (зміст) вищезгаданих правових явищ.

У довідковій літературі термін «раціональність» тлумачиться як стан узгодження з розумом; володіння розумом; розумність. Вона вимагає обґрунтованих переконань і розумних цілей, а також розумних рішень [5].

Принадібно відзначити, що раціональність інтерпретується вченими по-різному. Концепція раціональності Т. Куна безпосередньо пов'язана з концепцією цінності. Для вченого раціональним є вибір, заснований на цінностях, які характеризують певну діяльність [5].

Раціональність за М. Вебером є сукупністю (набором) соціальних дій, керованих розумом або міркуваннями, розрахунками, а також раціональним переслідуванням своїх інтересів [5].

Сутнісний аспект раціональності М. Вебер убачає в таких принципах раціональності: 1) прорахованості. Результати можуть бути розраховані або оцінені шляхом прийняття припущень і розгляду методів, за допомогою яких вони будуть досягнуті. Це особливо актуально в офіційних установах або на підприємствах; 2) ефективності. Люди переслідують різні цілі та намагаються знайти найкращі засоби для досягнення цих цілей; 3) передбачуваності. В організаціях є правила і положення, а суб'єкти підкоряються структурам і повноваженням. Це, поряд із встановленими процедурами та цілями, означає, що результати соціальних дій часто можна передбачити; 4) контролю невизначеностей. Він ніколи не може бути повним, але прийняті правила і методи враховують велику кількість можливих непередбачених обставин. Правила встановлюються не стільки для роботи з конкретними людьми або особистостями, скільки мають загальний характер і розраховані на значну кількість можливостей. Це дозволяє обмежувати результати в певних рамках, тим самим знижуючи їхню невизначеність [5].

З огляду на ці принципи вважаємо обґрунтованим припущення про те, що законотворча діяльність Українського Парламенту – Верховної Ради України із прийняття

законів є раціональною, а її результати, об'єктивовані в законах України, характеризуються правопевністю (передбачуваністю) та враховують різні юридично значущі обставини, в тому числі й ті, що є підставою для введення в Україні правового режиму воєнного стану, а також правоперешкоджаючими юридичними фактами для виникнення конституційно-правових відносин із організації та проведення виборів.

Конституційність і законність, як критерій оцінки, означає: по-перше, відповідність Конституції України правових органів публічної влади, визначених у п. 1 ч. 1 ст. 150 Основного закону Української держави (в межах цього дослідження йдеться про акти виборчого законодавства України, а також постанову органу законодавчої влади про призначення виборів Президента України у строки, передбачені Конституцією (п. 7 ч. 1 ст. 85)); по-друге, зобов'язання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України) [1].

Відповідно до п. 9 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3].

Оскільки суб'єктом законотворчості при формулюванні цієї дефініції використано словосполучення «інших національних цінностей», яке вимагає використання системного способу тлумачення, звернемось до правового припису, закріпленого в п. 10 аналізованої статті вищезгаданого нормативно-правового акта. Згідно з цим приписом національні інтереси України являють собою життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [3]. Тлумачення вищезгаданих приписів у їх логічному та системному взаємозв'язку дає підстави для висновку про те, що національна безпека України є захищеністю від реальних та потенційних загроз державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробуту її громадян.

Як критерій оцінки можливості проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану, національна безпека України з необхідністю вимагає визначення потенційних загроз – явищ, тенденцій і чинників, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [3].

Аналіз змісту Основного закону Української держави в аспекті предмета дослідження свідчить про раціональність суб'єкта законотворчості у підході до регламентації суспільних відносин із організації та проведення виборів Президента України. Підтвердженням цьому слугують такі аргументи: 1) конституційне закріплення права громадян України брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади і місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 38); 2) конституційне визнання виборів однією з форм народного волевиявлення (ст. 69); 3) чітке визначення суб'єктів активного виборчого права (ст. 70); 4) закріплення універсальних принципів виборчого права та конституційної гарантії вільного волевиявлення; 5) розмежування у часі парламентських і президентських виборів, а також різний час проведення чергових і позачергових виборів (ч.ч. 1-2 ст. 77 та ч. 5 ст. 103); 6) обмеження щодо участі у президентських виборах громадянина України, який виконував функції глави держави два строки підряд; 7) розмежування повноважень щодо призначення позачергових виборів до Верховної Ради України та виборів Президента України між главою Української держави та Парламентом відповідно (ч. 2 ст. 77, п. 7 ч. 1 ст. 85, п. 7 ч. 1 ст. 106); 8) нарешті, найвагоміший аргумент за відсутності в тексті Основного закону Української держави прямої заборони щодо проведення виборів Президента України – потенційна можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень в умовах воєнного і надзвичайного стану (ч. 2 ст. 64) [1].

В аспекті проблемного питання, що складає предмет розгляду, заслуговують на увагу і положення законодавчих актів, дія яких пов'язана із юридичним актом уведення в Україні правового режиму воєнного стану. Незважаючи на імперативну вимогу безперервності виборчого процесу та неможливості його скасування, зупинення або перенесення в звичайних умовах, абз. 3 ч. 1 ст. 20 Виборчого кодексу України передбачає, що у разі

введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України [2].

Початок перебігу відповідного виборчого процесу, припиненого у зв'язку з введенням правового режиму воєнного або надзвичайного стану, абз. 5 ч. 1 ст. 20 Виборчого кодексу України пов'язує з припиненням чи скасуванням дії такого режиму [2].

Аналіз вищенаведених приписів Виборчого кодексу України свідчить про те, що в умовах дії правового режиму воєнного стану жодна з передбачених законом виборчих процедур проводитись не може. Ба більше, вона навіть не може бути розпочата, що доводить неможливість проведення виборів Президента України в цей період. Прямим підтвердженням такого умовиводу є і ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», що визначає юридичні гарантії законності в умовах воєнного стану. До таких гарантій поряд із забороною зміни Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, проведення всеукраїнських та місцевих референдумів, проведення страйків, масових зібрань та акцій, законодавець відніс і забороны проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування [4].

Незважаючи на суспільно важливі функції виборів (забезпечення реального народовладдя, легітимної ненасильницької зміни правлячих еліт, недопущення узурпації влади й ін.), їх проведення в умовах воєнного стану може супроводжуватися серйозними викликами. Державним органам, які забезпечують організацію та проведення виборів, необхідно дати відповідь на такі запитання: 1. Як забезпечити можливість реалізації активного виборчого права тим громадянам України, котрі перебувають у силах безпеки і оборони, захищають суверенітет держави та її територіальну цілісність? Крім морально-етичної складової цього питання (порушення принципу справедливості), відсутність такої можливості у багатьох військовослужбовців фактично означатиме позбавлення їх одного з найважливіших політичних прав; 2. Як забезпечити організацію і проведення виборів на тимчасово неспідконтрольних Україні територіях, що всупереч нормам міжнародного права були анексовані державою-агресором? Звісно, що можна скористатися досвідом виборчого процесу 2019 р., але подібна практика іще більше похитне довіру населення окупованих територій до інститутів української влади і передусім Президента України як гаранта суверенітету та територіальної цілісності нашої держави; 3. Як забезпечити реалізацію активного виборчого права тими громадянами України, які через загрозу своєму життю і здоров'ю змушені були залишити територію нашої держави? З огляду на кількість виборців із числа громадян України, які перебувають за кордоном і мають право голосу, із високим ступенем вірогідності можна припустити, що дипломатичні представництва України за кордоном не зможуть забезпечити необхідні умови для голосування усім бажаним; 4. Як забезпечити безпеку учасників виборчого процесу на виборчих дільницях у день голосування? Сьогодні вже усім зрозуміло, що держава-терорист не зупиниться ні перед чим, аби реалізувати свої злочинні наміри. Тому органам державної влади необхідно зважити на високу ймовірність ураження виборців, які прийдуть на виборчі дільниці у день голосування, за допомогою ракетного озброєння чи безпілотних літальних апаратів із вибухівкою; 5. Як забезпечити можливість вільного та рівного доступу кандидатів у Президенти України до медіаресурсів? Ця проблема існувала і раніше, але сьогодні, з огляду на запроваджений правовий режим воєнного стану, стає іще більш актуальною. І це далеко не вичерпний перелік викликів, із якими могла б стикнутися українська влада у разі ухвалення політичного рішення про проведення виборів глави держави.

Отже, усе вищевикладене може свідчити не лише про неконституційність і незаконність проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану, але й про нерациональність дій учасників виборчого процесу, спрямованих за заміну чинного глави держави, який сьогодні здійснює надважливу функцію Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, необхідну для збереження й існування в майбутньому незалежної Української держави.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Раціональність – що це таке, теорії, види і типи раціональності. *Termin.in.ua*. URL : <https://termin.in.ua/ratsionalnist/>

5. Сердюк І. А. Методи дослідження правових актів. *Соціологія права*. 2023. № 1–2. С. 130–136.

УДК 34.037

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/165-166

Наталія ФЕДІНА

доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
факультету № 1,
кандидат юридичних наук, доцент

Богдана ДЕНИСЮК

курсант факультету № 1
Інституту підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету
внутрішніх справ

**СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ЗАСІБ ПРАВОВОГО СПРЯМУВАННЯ
ДЛЯ ПРАВозАСТОСОВНИХ ОРГАНІВ**

Під судовою практикою науковці-теоретики розуміють об'єктивований досвід індивідуально-правової діяльності судових органів, який формується в результаті застосування права при вирішенні юридичних справ. В даному визначенні розкривається широке розуміння поняття сутності і змісту судової практики [1, с. 28].

Нормативний вплив актів судової влади помітний упродовж всієї історії людства. Серед історичних причин визнання нормативності актів судової влади виокремлюються: необхідність дотримання звичаїв, що визнавались у судових рішеннях; централізація державної влади, ієрархічність судової системи та відкритість судочинства. Крім того, дотримання судами принципу «аналогічні справи вирішуються аналогічно» сприяє підвищенню суспільної довіри до суддів та зміцненню поваги до їхніх рішень. Суд бере участь у процесі формування права у разі, якщо правова позиція, викладена в акті судової влади, має обов'язкове значення не лише для сторін у справі, а й для суддів при вирішенні наступних справ аналогічного характеру. Всебічне визнання нормативності актів судової влади у різних країнах призвело до вживання у науковому обігу терміна «судова правотворчість», що відображає явище нормативності актів судової влади у тих випадках, коли судді у процесі застосування, тлумачення норм права, заповнення прогалін, вирішення колізій формулюють нові правоположення (правові позиції) як частину мотивації акта судової влади [2, с. 320]

Рішення і висновки Конституційного Суду України (далі – КСУ) є обов'язковими до виконання. КСУ може визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку; КСУ має право зажадати від державних органів письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку КСУ; невиконання рішень та недодержання висновків КСУ спричиняє юридичну відповідальність [3, с. 330].

Дуже актуальною є судова практика міжнародних судів, прецедентне право яких є частиною системи права України. На сьогодні Європейський суд з прав людини є найвищим судовим органом, незалежним від правових систем тих країн, які підписали Європейську конвенцію з прав людини. Як вищий незалежний судовий орган, що володіє великим авторитетом, він функціонує на принципах прецедентного права. До того ж, кожне його рішення у конкретній справі містить нові правоположення, що визнаються країнами-учасниками як судовий прецедент, який є обов'язковим для кожної з них. Оскільки Європейська конвенція з прав людини є джерелом права в Україні, остільки й її офіційне тлумачення, сформульоване Європейським судом з прав людини, обов'язкове для